• ЗІБРАННЯ ТВОРІВ •

УМБЕРТО ЕКО

ПРАЗЬКИЙ ЦВИНТАР

Роман

Харків
«ФОЛІО»
2024

1
ПЕРЕХОЖИЙ, КОТРИЙ ТОГО СІРОГО РАНКУ...

Перехожий, котрий того сірого березневого ранку 1897 року на власний страх та ризик пройшов би станцією метро «Пляс Мобер» чи «Моб», як зазвичай називали її злочинці (у Середньовіччі в тому місці збиралися студенти факультету мистецтв на Vicus Stramineus чи рю де Фюар, воно було центром університетського життя, а пізніше стало місцем страти поборників вільнодумства, таких-от, як Етьєн Доле[1]), опинився б в одному з небагатьох куточків Парижа, що вціліли від османських знесень[2], у самісінькому плетиві смердючих вуличок, розітнутих на два клапті течією річки Б'євр, яка в тому місці ще вихлюпувалася із самого лона мегаполіса, де вона давно була ув'язнена, щоб потім, немов у лихоманці, з хрипом і всіма міськими паразитами, кинутися в Сену, ось тутечки, зовсім поряд. А від уже спотвореної бульваром Сен-Жермен станції «Пляс Мобер» розходилося павутиння вуличок, як-от рю Метр-Альбер, рю Сен-Северен, рю Ґаланд, рю Бушері, рю Сен-Жульєн-ле-Повр, аж до рю де ла Юшетт, усіяних загидженими готелями, що належали здебільшого або уродженцям провінції Овернь, або ж власникам, які правили за першу ніч франк і по сорок сантимів за кожну наступну (а як забажаєте спати на білизні — додайте

[1] *Етьєн Доле* (1509–1546) — французький письменник, перекладач та друкар. Через переклад Біблії «вільним, чуттєвим перекладом» був звинувачений у безбожництві та виданні заборонених книг. Страчений на багатті.

[2] *Жорж Ежен Осман* (1809–1891) — відомий містобудівник, член Академії образотворчого мистецтва, з 1853 року був префектом департаменту Сена. Відомий тим, що, перебудовуючи Париж, зруйнував старі квартали та паризькі вулички заради нових широких проспектів, алей та бульварів. Ідеться про знесення будівель саме цих часів.

ще двадцять) і котрі завдяки своїй зажерливості зажили просто-таки легендарної слави.

А якби наш перехожий потім зійшов на рю Сотон і пройшов приблизно з пів вулиці, то між борделем, замаскованим під пивницю, і шинком, де разом з бридким вином та обідом за пару сольдо (вже тоді мізер, але на той час це було все, що могли собі дозволити студенти із Сорбонни неподалік) справді-таки подають пиво, натрапив би на завулок або глухий кут, який у ті часи вже називали завулком Мобер, хоч до 1865 року він звався cul-de-sac d'Amboise, а ще раніше там тулився tapis-franc (так на жаргоні злочинців називалася корчма, генделик найнижчого ґатунку, де зазвичай хазяйнував якийсь колишній в'язень, і до нього навідувалися злочинці, котрі щойно повернулися з каторжних робіт), і який до всього зажив поганої слави через те, що в XVIII столітті три відомих отруювачки заснували там лабораторію, і цих жінок згодом знайшли мертвими, бо вони задихнулися випарами смертоносного зілля, яке дистилювали на своїх плитах.

Посеред того завулка, геть не впадаючи нікому в око, причаїлася вітрина крамнички лахмітника з вицвілою вивіскою, на якій красувався напис Brocantage de Qualité[1]. Вітрина та вже потьмяніла від щільного шару пилюки, що вкривала вітринні скельця, крізь які заледве можна було роздивитися крам, виставлений на ній, а також те, що було всередині самої крамнички, позаяк кожне скельце було квадратиком завтовшки та заввишки двадцять сантиметрів, і трималися вони вкупі завдяки дерев'яному каркасу. Поряд із вітриною перехожий зауважив би двері — втім, завжди зачинені, — а поруч із шнурком від дзвіночка — повідомлення, де зазначалося, що хазяїн ненадовго вийшов.

А якби, як часом трапляється, ті двері були відчинені й хтось зайшов усередину, то у тьмавому світлі, що наповнювало ту печеру, краєм ока зауважив би безліч предметів, розставлених на нетривких поличках та на таких самих хитких столиках, які на перший погляд здалися б привабливими, але після пильнішого огляду виявилися б зовсім непридатними для будь-якого чесного торговельного обміну, навіть якби їх віддавали за так само пошматованими цінами. Як ще, окрім як непотребом, назвати пару

[1] Торгівля якісним уживаним товаром (*фр.*).

камінних підставок, що зганьбили б будь-який камін, дзиґар, покритий облупленою синьою емаллю, подушки, які колись, мабуть, мали яскраву вишивку, вази для квітів з порцеляновими амурами, в яких краї вже повищерблювалися, хиткі столики, виконані у стилі, який годі було визначити, зіржавіла залізна візитівниця, незбагненні шухляди, оздоблені випаленням по дереву, жалюгідні перламутрові віяла, прикрашені китайськими малюнками, намисто, яке на око скидалося на бурштинове, пара білих вовняних черевичків з пряжками, інкрустованими дрібними ірландськими діамантами, вищерблене погруддя Наполеона, метелики під надтріснутим склом, фрукти з кольорового мармуру під захисним ковпаком, що колись давно-давно був прозорим, кокосові горіхи, у старезних альбомах — посередні квіткові акварелі, кілька дагеротипів у рамках (у яких на той час не було і краплі старожитності), — і якби хтось раптом відчув збочене захоплення перед цими сороміцькими перебірками, що потрапили сюди після опису майна збіднілих родин за борги, і, підійшовши до надзвичайно підозрілого власника цього краму, захотів би дізнатися його ціну, він би почув такезну суму, що вона б остудила запал навіть найбільш збоченого колекціонера старожитніх тератологічних[1] артефактів.

І якби, врешті, відвідувач, маючи якийсь особливий дозвіл, ступив за поріг наступних дверей, що відділяли кімнату крамнички від горішніх поверхів будівлі, і зійшов сходинками вихлястих гвинтових сходів, типових для тих паризьких будиночків, де фасад будівлі достоту завширшки, як вхідні двері (там, де вони купчаться прямовисно один біля одного), й увійшов би до просторої вітальні, де, здається, знайшов свій сховок не bric-à-brac[2] з нижнього поверху, а колекція зовсім іншого штибу: столик у стилі ампір на трьох ніжках, оздоблених орлиними головами; етажерка, яку втримує на собі крилатий сфінкс; шафа XVII століття; стелаж з червоного дерева, що хизується сотнею книжок у чудовому сап'яновому оправленні; один з тих письмових столів, що звуться на американський манер, з циліндровим замком і купою

[1] Гра слів: *тератологія* — це стиль графічного мистецтва, в якому використовують надзвичайно багато дивовижно-фантастичних образів, а також наука, що вивчає вроджені каліцтва.

[2] Лахміття, уживані речі (*фр.*).

шухлядок, як у секретері. А якби пройшов до суміжної кімнати, то побачив би розкішне ліжко з балдахіном, étagère у сільському стилі, на полицях котрої стояли турецький кальян, величезна алебастрова чаша, кришталева ваза і повно-повнісінько севрської порцеляни, а на дальній стіні — панно, розписані сценами з міфів, два величезних полотна, на яких зображені музи історії та комедії, й по-всякому вивішені арабські плащі з каптурами з цупкого шерстяного сукна; різноманітне кашемірове вбрання зі Сходу; старожитня дорожня фляга для зберігання води під час мандрівок; а ще — підставка для умивальника з поличкою, вщерть заставленою різноманітним туалетним приладдям з коштовних матеріалів, — загалом чудернацька колекція коштовних цікавинок, які, мабуть, не стільки свідчили про витриманий та витончений смак власника, як були безперечним виявом його бажання похизуватися своїм незліченним багатством.

Повернувшись у фоє, куди потрапляєш відразу з вхідних дверей, біля однісінького віконечка, крізь яке до кімнати пробивалося трішечки світла, що освітлювало завулок, за письмовим столом відвідувач помітив би літнього чоловічка у халаті, котрий, судячи з того, що міг нишком розгледіти наш гість, зазирнувши чоловічкові через плече, писав те, що ми з вами наразі взялися читати і що Оповідач часом переповідатиме скорочено, щоб Читач не нудьгував.

Читач і не сподівався, що Оповідач розкаже йому, що здивувало його у персонажі, про якого вже згадували, позаяк (розповідь починається лише зараз) раніше про нього жодним словом ніхто не прохопився; тож навіть сам Оповідач гадки не має, хто цей таємничий чоловік за письмовим столом, маючи намір дізнатися про це (разом з Читачем), поки обидва непрохані гості з цікавістю надокучливо спостерігатимуть за символами, які його перо виводить на цих сторінках.

2
ХТО Я?

24 березня 1897 року

Беручись за письмо, я ніяковію, позаяк почуваюся так, ніби оголяю душу на замовлення, — ні, на бога! — скажімо, дослухавшись поради одного німецького єврея (чи австрійського, хоч який, зрештою, грець). Хто я? Можливо, доречніше буде розпитати мене про мої палкі захоплення, аніж про факти мого життя. Кого я кохаю? Мені не спадає на гадку жодне кохане обличчя. Певен лишень, що люблю я добру кухню: від самої тільки назви de La Tour d'Argent відчуваю тремтіння по всьому тілу. Це любов?

Кого я ненавиджу? Так і кортить сказати — євреїв, одначе те, що я так сліпо корюся підмовлянням того австрійського (чи німецького) лікаря-єврея, свідчить, що я не маю геть нічого проти тих бісових євреїв.

Про євреїв я знаю лише те, що мені нарозказував дід: «То люд винятково безбожний, — наставляв мене дідусь. — Керуються вони думкою, що благополуччя має прийти вже на цьому світі, а не в іншому. Тому докладають усіх своїх зусиль, аби підкорити цей світ».

Мої дитячі роки були затьмарені їхнім привидом. Дід мені розповідав про очі, які невідступно за тобою слідкують, і від їхньої нещирості аж полотнієш, про слизькі посмішки, про гієнячий оскал, ті важкі, зіпсовані, здичавілі погляди, про зморшки між носом та губами, що завжди ворушаться, зборознені ненавистю, ніс, немов дзьобисько південного птаха... А очі, ох і очі... Шалені диски в очах кольору засмаженого хліба, що виказують хвору печінку, згублену трунком ненависті, витриманої вісімнадцятьма століттями; вона брижиться тисячею дрібненьких зморшок, котрі проявляються з віком, тому юдей уже у двадцять років подібний до трухлявого старця. Коли він усміхається,

то мружить свої напухлі повіки так, що лишається заледве помітна щілинка — дехто казав, що то ознака їхньої хитрості, а дід уточнював — хтивості... А коли я вже доріс до того, щоб усе втямити, дідусь нагадував, що єврей — окрім того, що марнославний, як іспанець, невіглас, як хорват, жадібний, як левантієць, невдячний, як мальтієць, нахабний, як циган, замурзаний, як англієць, масний, як калмик, владний, як пруссак, лихослівний, як астієць, — через свою невситиму хтивість є ще й перелюбником — це через обрізання у них сильніша ерекція, й через страшезну диспропорцію між карликовістю статури та вмістом печеристих тіл того їхнього напівскаліченого наросту.

Про них, євреїв, я думав з ранку до ночі, роками.

На щастя, жодного, окрім шльондрочки з туринського гетто, яку бачив ще замолоду (обмовившись з нею лише парою слів), та того австрійського (чи німецького, хай їм грець) лікаря-єврея, так і не зустрів.

Знав я тих німців, якось навіть на них працював: меншої людяності годі собі й уявити. У середньому німець виробляє фекалій удвічі більше за середньостатистичного француза. Кишкова гіперактивність шкодить активності мозковій, що є доказом їхньої фізичної неповноцінності. У часи варварських набігів германські орди завалювали все по собі незбагненними купами фекальних мас. Утім, навіть у минулі століття француз, побачивши величезні купи лайна обабіч доріг, умить розумів, що вже перетнув ельзаський кордон. Досить такого факту: німцям властивий бромгідроз[1], себто нестерпно смердючий піт; крім того, наукою доведено, що у сечі німця азоту цілих двадцять відсотків, а у представника будь-якої іншої раси — лише п'ятнадцять.

Через незмірну кількість пива та свинячих сосисок, якими він натоптується, німець живе з постійним кишковим розладом. Я зустрічав їх під час єдиної моєї подорожі до Мюнхена в одному з тих спаплюжених соборів, задимлених куривом, неначе англійський порт: смердючі від сала та смальцю, навіть парами, він та вона сидять, обплівши пальцями кухлі з пивом, одного з яких стало б, щоб вгамувати спрагу цілого стада пахідермів[2], провадячи свої любовні балачки носом до носа, немов собаки, що обнюхують одне одного, з гучним

[1] Наукова назва неприємного запаху поту.

[2] Те саме, що товстошкірі тварини, які населяють теплі країни.

Про них, євреїв, я думав з ранку до ночі, роками...

Зміст

1. Перехожий, котрий того сірого ранку....5
2. Хто я?....9
3. Chez magny....35
4. Дідові часи....53
5. Симоніно-карбонарій....90
6. На службі у служби....103
7. У лавах «тисячі»....119
8. «Геркулес»....144
9. Париж....164
10. Спантеличений Далла Піккола....172
11. Жолі....174
12. Ніч у Празі....195
13. Далла Піккола стверджує, що він не Далла Піккола....216
14. Біарріц....217
15. Далла Піккола воскрес....235
16. Буллен....239
17. Часи Комуни....242
18. Протоколи....265
19. Осман-бей....276
20. Росіяни?....282

21. Таксиль 287
22. Диявол у XIX столітті 305
23. Дванадцять років гарного життя 334
24. Нічна меса 380
25. Прояснити голову 400
26. Остаточне рішення 409
27. Перерваний щоденник 427
Надаремні вчені уточнення 437
Іконографічні відомості 443